

JAEKAUBANDUSVORGU SPETSIALISEERIMISEST JA KONTSENTREERIMISEST BESTI NSV LINNADES

H. Lindre, T. Muring, M. Miljan

Tarbekaupade tootmise kasv, sortimendi laienemine, kvaliteedi parandamine, elanike tulude kasv ja sellest tingitud jaekäibe mahu kasv ning kasvavad nõuded kaubandusliku teenindamise tõstmisele kutsuvad esile kaubanduse materiaal-tehnilise baasi ratsionaalse kasutamise täiustamise vajaduse.

Tarbekaupade tootmise ja teenindussfääri arendamise kompleksprogrammis aastaiks 1986 - 2000 on püstitatud nõue paigutada ja spetsialiseerida jaekaubandusettevõtted ratsionaalselt, parandada nende töörežiimi, et luua elanikele maksimaalsed mugavused; koondata kaheteistkümnenda viisaastaku lõpuks tehniliselt keerukate kultuuri- ja olme kaupade ning majatarvete, kangaste, rõivaste ja jalatsite müük erikauplustesse, kaubamajadesse ja kaubanduskeskustesse.

Jaekaubandusvõrgu areng ja elanike kaubandusteeninduse parendamine on vahetult seotud kaubandusvõrgu spetsialiseerimisega. Spetsialiseerimine peegeldab tööjaotust kaubandusettevõtete ja kaubandusüksuste vahel sõltuvalt kaubasortimendi kujundamisest.

Kaubanduse spetsialiseerimise ja kontsentreerimise üheks peamiseks lähtealuseks on kaubasortiment. Kaubasortimendiks nimetatakse kaubarühmade, liikide ja allkujude loetelu, mis realiseeritakse jaekaubandusettevõtetes ja -üksustes. Kaupluse kaubasortimendi koostisest ja õigeaegsest uuendamisest sõltuvad vahetult elanike nõudluse rahuldamise aste ja ajakulu kaupade ostmisel ning kaubandusettevõtte majandustegevuse tulemused. Mõnede kaupade müügilt puudumine kaupluses või nende kitsas ebastabiilne sortiment tekitab rahuldamata nõudlust, suurendab ajakulu kaupade muretsemisel ja mõjub negatiivselt kaubanduse efektiivsusele.

Eristatakse grupilist, liigilist ja alaliigilist kaubasortimenti. Grupiline sortiment sisaldab kaubarühmade loetelu. Liigiline sortiment hõlmab üksikuid kaubaliike (näiteks rõivaste rühmas meeste ülikonnad, naiste kleidid jne.). Alaliigiline sortiment sisaldab kaupade erikuju sortimendilise tunnuse (erinev mudel, värv, materjal jne.) põhjal. Sõltuvalt liikide, nimetuste, tegumoodide, suuruste arvust kaubarühmas jagunevad kaubad lihtsa ja keerulise sortimendiga kaupadeks.

Nõudmise sageduse järgi eristatakse iga päev nõutavaid, perioodiliselt nõutavaid, suhteliselt harva nõutavaid ning hooajaliselt nõutavaid kaupu.

Kaubasortimenti iseloomustatakse paljude erinevate parameetrite ja näitajatega, millest olulisemad on sortimendi laius, sügavus ja stabiilsus.

Sortimendi laiust iseloomustab erinevate nimetuste arv, sortimendi sügavust ühe nimetuse piires erinevate variantide arv. Kui sortimendi laius ja sügavus oleneb peamiselt kaubaproofilist (spetsialiseeritusest) ja kaubapinna suurusest, siis sortimendi stabiilsus sõltub otseselt kaupluse töötajatest.

Peamiseks teguriks kaubasortimendi kujundamisel on elanike nõudlus, selle maht ja struktuur.

Kaupluste spetsialiseerimine toimub kahes suunas:
- kaubalise tunnuse järgi, s.o. kaupluste tegevus on piiratud üksikute kaubarühmade või kaubaliikide mütigiga;

- kaupade tarbimisliku tunnuse järgi, s.o. orienteerutakse kindlale ostjate kontingendile või teatud tarviduste rahuldamisele.

Sõltuvalt kaubalisest tunnusest eristatakse spetsialiseeritud ja spetsialiseerimata kauplusi. Spetsialiseerimise vajadused ja võimalused on toidu- ja tööstuskaupade puhul väga erinevad, mida edasises spetsialiseerimises arvestatakse.

Spetsialiseerimise taseme järgi jaotatakse kauplused segakauplusteks, spetsialiseeritud, kitsalt spetsialiseeritud, kombineeritud ja universaalse sortimendiga kauplusteks.

Segakauplused kauplevad mitmesuguste kaubarühmadega ja neis ei ole spetsiaalseid sektioone. Spetsialiseeritud kauplused kauplevad ühe kaubarühmaga (nt. jalatsid, rõivad). Kitsalt spetsialiseeritud kaupluste kaubasortiment sisaldab kaubarühma üht alaliiki (nt. naistejalatsid, meesterõivad). Kombineeritud kaupluste sortimendis on ühendatud mõned nõudmiselt ligilähedased kaubarühmad (nt. pudu-parfümeeria, sukad-sokid-pesu). Universaalse sortimendiga kauplustes on paljude kaubarühmade lai ja sügav sortiment.

Elanike kaubandusteeninduse kvaliteedi ja kaubandusvõrgu majandustegevuse efektiivsuse tõstmiseks on oluline tähtsus kaubandusettevõtete ja -üksuste struktuuril. Erineva spetsialiseeritusega kaubandusettevõtete ja -üksuste töö uurimisel on selgunud, et kõige progressiivsemad ja efektiivsemad kauplemistingimused on universaalse sortimendiga kauplustes. Tuleb aga arvestada, et universaalse sortimendi kujundamist ei saa ette võtta väikekauplustes.

Eesti NSV Kaubandusministeeriumi süsteemis moodustasid statistilise aruande järgi 01.01.1986 spetsialiseeritud toidukauplused 27,7 % toidukaupluste üldarvust ja 12,1 % kaubanduspinnast ning universaalse sortimendiga toidukauplused vastavalt 72,3 % ja 88,9 %.

Kahjuks ei kajasta statistiline aruandlus täielikult kaupluste spetsialiseeritust. Nii loetakse universaalse sortimendiga toidukaupluste hulka ka kauplused, mis ei ole küll spetsialiseeritud, kuid kus ei ole ka universaalset sortimenti. Niisugused kauplused peaksid kuuluma segatoidukaupluste gruppi.

Tõepärasema pildi universaalse sortimendiga toidukauplustest saame, kui aluseks võtta statistilises aruandes näidatud 250 m²-lise kaubanduspinnaga toidukauplused, mis on kindlustatud enam-vähem universaalse toidukaupade sortimendiga. Viimaseid on kaubandusministeeriumi süsteemis 54 ehk 14,1 % toidukaupluste üldarvust (46,1 % kaubanduspinnast). Kaubandusministeeriumi kaubandusorganisatsioonide vahel jaotuvad nad järgmiselt: Tallinna Kaubastute Valitsuses 28 (15,6 % kaubastute valitsuse toidukauplustest ja 52,7 % kaubanduspinnast), Tartu Linna RSN Täitevkomitee Kaubandusvalitsuses 9 (18 % toidukauplustest ja 53,2 % kaubanduspinnast), Pärnu Linna RSN Täitevkomitee Kaubandusvalitsuses 4 (vastavalt 12,5 ja 39,4 %), Kohtla-Järve Linna RSN Täitevkomitee Kaubandusvalitsuses 7 (10,6 % ja 33,0 %) ja Narva Linna RSN Täitevkomitee Kaubandusvalitsuses 6 (17,6 % ja 39,8 %), Rakvere Kaubastus nii suure kaubanduspinnaga kauplused puuduvad.

Spetsialiseeritud toidukauplustest on kaubarühma spetsiifilisuse tõttu rohkem alkoholsete jookide kauplusi. ENSV Kaubandusministeeriumi süsteemis oli neid 33 ehk 31,1 % spetsialiseeritud toidukaupluste üldarvust. Järgnevad leiva-kondiitritoodete kauplused - 28 (26,4 %), muud spetsialiseeritud kauplused - 23 (21,7 %) ja piimatoodete kauplused 14 (13,2 %). Spetsialiseeritud kalakauplusi on 5 ja dieetkaupade kauplusi 2.

Elanikkonna hulgas on erilise populaarsuse võitnud selvehallid, s.o. vähemalt 400 m²-lise kaubanduspinnaga selvetoidukauplused, kus peale universaalse sortimendiga toidukaupade kaubeldakse ka iga päev nõutavate esmatarbeliste tööstuskaupadega, mis võimaldab osta üheaegselt mitmeid kaupu ühes kohas minimaalse ajakuluga.

Kaubandusministeeriumi süsteemis on selvehalle ja nendega võrdsustatud kauplusi 25, s.o. 6,5 % toidukaupluste üldarvust ja 29,3 % kaubanduspinnast.

Kuigi praegu on kaubandusministeeriumi süsteemi toidukauplustest enamik segatoidukauplused (222), ühe kaupluse keskmine kaubanduspind 96,8 m², ja väikesed spetsialiseeritud toidukauplused, ühe kaupluse keskmine kaubanduspind 58,7 m², paraneb toidukaupluste struktuur pidevalt uute kaupluste ehitamise ja säilivate kaupluste rekonstrueerimise tulemusel.

Käesoleval ja järgnevatel viisaastakutel on võetud suund uute selvehallide ehitamisele, mis peavad kujunema eelkõige uute elamurajoonide kaubandusvõrgu aluseks.

Võrreldes toidukauplustega on tööstuskaupade kauplustel palju suuremad võimalused spetsialiseerimiseks.

Seda tingib tööstuskaupade laiem sortiment ja nende ostmise perioodilisus, mis kõigub mõnest päevast mitme aastani. Kõik see võimaldab rajada universaalse tööstuskaupade sortimendiga kaupluste-kaubamajade kõrvale üksikuid kontsentreeritud laia ja sügava sortimendiga kaubarühmade spetsialiseeritud kauplusi.

Eesti NSV Kaubandusministeeriumis oli 01.01.1986 spetsialiseeritud tööstuskaupade kauplusi 265, s.o. 83,5 % tööstuskaupade kaupluste üldarvust ja 62,5 % kaubanduspinnast. Kõige rohkem oli kombineeritud trikotaaži-pudu-parfümeeriakauplusi - 51 ehk 19,2 % spetsialiseeritud kaupluste üldarvust. Järgnevad majatarbed - 26 (9,8 %), lastekaubad - 22 (8,3 %), rõivad - 19 (7,2 %), jalatsid - 15 (5,7 %), kangad - 13 (4,9 %), raadiokaubad - 10 (3,5 %), juveelitooted-kellad - 9 kauplust (3,4 %).

Spetsialiseeritud kaupluste kaubanduspinnas omavad suurema osatähtsuse lastekaubad (13,1 %), trikotaaži-pudu-parfümeeriakaubad (12,4 %), majatarbed (11,8 %), rõivad (8,0 %) ja mööbel (7,1 %).

Kaubandusorganisatsioonidest on kõige rohkem spetsialiseeritud tööstuskaupade kauplusi Pärnu Linna RSN Täitevkomitee Kaubandusvalitsusel - 46 (98,8 % kaubandusvalitsuse tööstuskaupade kauplustest), Tartu Linna RSN Täitevkomitee Kaubandusvalitsusel - 48 (88,5 % kaubandusvalitsuse tööstuskaupade kauplustest) ja Rakvere Kaubastul - 21 (90,1 % kaubastu tööstuskaupluste kauplustest). Enamik nende linnade tööstuskaupade kauplusi paikneb elamute ja ettevõtete ning asutuste hoonete alustel korrustel väikestes ruumides. Ühe spetsialiseeritud tööstuskaupade kaupluse keskmine kaubanduspind on Tartus 91,8 m², Pärnus 61,2 m² ja Rakveres 66,5 m². Järelikult on neis linnades ainsaks võimaluseks eri kaubarühmade või kaubaliikide kontsentreerimisega spetsialiseeritud või kitsalt spetsialiseeritud kauplustesse saavutada kaupade laiem ja sügavam sortiment kaubarühma või kaubaliigi piires.

Spetsialiseeritud kauplustes on peale laiem ja sügavama kaubasortimendi, järelikult ka kaupade suurema valikuvõimaluse, paremad tingimused kaubanduspinnaratsionaalseks kasutamiseks, kaupade väljapanekuks ja demonstreerimiseks ning ostjate nõudluse uurimiseks. Nende eeliste kõrval on puuduseks aga nende suur teeninduspiirkond ja see, et erinevate kaubarühmade kaupade ostmiseks kulub palju aega. Selle puuduse vältimiseks on hakatud tööstuskaupade kaupluste spetsialiseerimise iseloomu muutma ja kaubarühmalise spetsialiseerimise asemel spetsialiseerima kaupu kompleksse nõudluse järgi. Kompleksse nõudlusega kauplused on kauba-profiiililt lähedaste, spetsialiseeritud või kitsalt spetsialiseeritud kaupluste ühendus, paigutatud ühe kaupluse ruumidesse. Kaupadest koostatud kompleksid kujundatakse ostjate mingi kontingendi teenindamise alusel, samuti inimeste kindlate vajaduste rahuldamiseks. Näiteks kompleksse nõudlusega kaupluses "Naistekaubad".

müüakse kõrvuti rõivastega jalatseid, peakatteid, pesu, sukke-sokke, pudu- ja parfümeeriakaupu.

Komplekse nõudluse järgi spetsialiseeritud, samuti tehniliselt keerukate kultuuri-olmekaupade ja majatarvete kontsentreerimine spetsialiseeritud kauplustesse nõuab suuremate kaubanduspindadega kauplusi. Viimaste puudumine ongi põhjuseks, et tarbimiskomplekside järgi spetsialiseeritud kauplusi on veel vähe.

Praktika on näidanud, et kõige mugavam on ostjatel oste sooritada universaalse sortimendiga tööstuskaupade kauplusest - kaubamajast. Kaubamajades on esindatud kõik peamised tööstuskaupade rühmad, mis on paigutatud spetsialiseeritud sektsioonidesse. Viimastel aastatel on suurtes kaubamajades üle mindud kaubasortimendi kujundamisele tarbimiskomplekside kaupa. Oleliidulise Kaubanduskonjunkturi Teadusliku Uurimise Instituudi Ukraina Filiaali uurimistulemused on näidanud, et kaubamajades, kus kaupade müük on organiseeritud tarbimiskompleksidena, kulutavad ostjad kaupade valikul 17 % vähem aega võrreldes kaubamajadega, kus kaupu tarbimiskompleksidena ei müüda.

Kaubamajades on ostjatel avarad võimalused valida ja osta neile vajalikke kaupu ühest kohast, samuti kasutada mitmesuguseid lisateenuseid (kaupade kojuvedu, rõivaste sobitamine figuurile, kangaste juurde loikus jne.).

ENSV Kaubandusministeeriumi süsteemi kaubamaju on vabariikliku alluvusega linnades vaid kolm: Tallinnas, Kohtla-Järvel ja Narvas. Kuigi neid on vaid 3 ehk 1 % tööstuskaupade kaupluste üldarvust, on neil kaubanduspinnas kaalukas osa - 23,7 %. Pakiliselt vajavad riiklikke kaubamaju Tartu, Pärnu ja Rakvere. Kaubamajade eksploatatsiooni andmisega avanevad omakorda võimalused olemasoleva jaekaubandusvõrgu struktuuri täiustamiseks ning kaupluste ümberspetsialiseerimiseks.

Jaekaubandusvõrgu spetsialiseerituse tase määratakse kindlaks spetsialiseeritud kaupluste (kaasa arvatud universaalse sortimendiga kauplused) kaubanduspinna suhtega linna (kaubandussüsteemi, -organisatsiooni) kaupluste kaubanduspinnasse, harvem spetsialiseeritud kaupluste arvu suhtena kaupluste üldarvusse.

О СПЕЦИАЛИЗАЦИИ И КОНЦЕНТРАЦИИ РОЗНИЧНОЙ ТОРГОВОЙ СЕТИ В ГОРОДАХ ЭСТОНСКОЙ ССР

Х. Линдре, Т. Мауринг, М. Мильян

Р е з ю м е

Развитие и совершенствование торговли непосредственно связано со специализацией и концентрированием розничной торговой сети. Основой специализации торговых предприятий является группировка товаров по ассортиментным признакам. Исходя из этих признаков различают смешанные, специализированные, узкоспециализированные, комбинированные и универсальные магазины.

Уровень специализации торговой сети городов ЭССР по продовольственным товарам в государственной торговле составил на начало 1986 г. 27,7 %, по непродовольственным - 83,5 %. Основная часть продовольственных магазинов имеет смешанный характер. У таких магазинов средняя торговая площадь составляет 96,8 м². У специализированных в среднем площадь меньше - 58,7 м².

Известную роль в повышении уровня торгового обслуживания населения играют универсамы. Их число в городах Эстонии пока невелико: из числа продовольственных магазинов универсамы составляют только 6,5 %.

По сравнению с торговлей продовольственными товарами продажа непродовольственных товаров имеет намного большую возможность для объединения в специализированные магазины. Среди последних наибольшую долю - 19,2 % - составляют галантерейные, трикотажные и парфюмерно-косметические магазины. Далее следуют магазины хозяйственных товаров (9,8 %), детской одежды (8,3 %), швейных товаров (7,2 %), обувных товаров (5,7 %), тканей (4,9 %), радиотоваров (3,5 %), ювелирных и мебельных товаров (3,4 %).

Универмаги государственной торговли имеются в настоящее время только в Таллине, Кохтла-Ярве и Нарве. Их торговая площадь составляет 23,7 % от всей площади непродовольственных магазинов государственной торговли республики. В ближайшее время в создании универмагов нуждаются еще три города: Тарту, Пярну и Раквере.

Одним из перспективных типов городских непродовольственных магазинов являются магазины товаров комплексного ассортимента. Однако такие магазины требуют весьма больших торговых площадей, что является главным препятствием их быстрому распространению.